

64-72-37/1
5.04.2021

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора

ЄРМОШКІНОЇ ОЛЕНИ ВЯЧЕСЛАВІВНИ

на дисертаційну роботу

Костюк-Пукаляк Оксани Михайлівни

на тему «Грошові потоки електронного бізнесу»,

яку представлено на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 072 – *фінанси, банківська справа та страхування*

(галузь знань 07 – *управління та адміністрування*)

1. АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ,

ІІ ЗВ'ЯЗОК ІЗ НАУКОВИМИ ПРОГРАМАМИ, ПЛАНАМИ, ТЕМАМИ

В умовах розвитку передових технологій електронний бізнес як повноцінна сфера господарської діяльності, а також як додатковий спосіб збільшення обсягів збуту продукції та розширення клієнтської бази набувають особливої актуальності. При цьому в умовах пандемії, коли багато торговельних підприємств вимушені перейти у електронну форму збуту, залишивши при цьому всі внутрішні процеси без змін, електронна форма ведення бізнесу стає саме тим інструментом, який дозволяє бізнесу підтримувати відповідні темпи розвитку. Крім того, завдяки автоматизації виробничих процесів до електронної торгівлі поступово долучаються підприємства сфери послуг й сервісів.

Грошові потоки у електронному бізнесі мають свої специфічні особливості, які не притаманні іншим сферам діяльності. Це зумовлено тим, що у процесі формування вхідних грошових потоків активно приймає участь нематеріальний актив – електронний магазин або сервіс, який працюючи через мережу Інтернет, дозволяє отримувати приток клієнтів, а, й відповідно, додаткові грошові потоки. В деяких ситуаціях клієнти та грошові потоки, залучені через електронну мережу стають основними для підприємства.

Враховуючи те, що у процесі функціонування електронного бізнесу необхідно постійно займатися підтримкою та розвитком електронних ресурсів та платформ, які стають основою функціонування бізнесу, відбувається постійна

генерація вихідного інвестиційного грошового потоку, спрямованого на підтримку цих нематеріальних активів, що практично не спостерігається на традиційних виробничих чи торговельних підприємствах.

В таких умовах ефективне управління, аналіз та оцінка грошових потоків бізнесу дозволяє грамотно розподіляти акумульовані грошові кошти для забезпечення безперервного та ефективного функціонування електронного магазину, включаючи його підтримку та розвиток. Це все зумовлює актуальність даного дослідження та цінність як для електронного бізнесу, так і для удосконалення методологічних підходів до аналізу та оцінки грошових потоків у даній сфері.

Окрім цього, тема дисертації пов'язана із науковою тематикою, що виконується у рамках науково-дослідної роботи Національного університету «Львівська політехніка», зокрема: «Проблеми фінансово-кредитного забезпечення сталого розвитку економіки в процесі науково-технічної підготовки виробництва» (номер державної реєстрації 0117U004018), що підтверджується відповідними актами про їх впровадження.

2. СТУПІНЬ ОБГРУНТОВАНOSTІ ТА ДОСТОВІРНОСТІ НАУКОВИХ ПОЛОЖЕНЬ, ВИСНОВКІВ І РЕКОМЕНДАЦІЙ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Ознайомлення зі змістовим наповненням дисертації, анотації та публікацій автора дозволяє зробити висновок про те, що сформульовані та обгрунтовані у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації характеризуються відповідним рівнем обгрунтованості та належним ступенем достовірності. Це аргументовано підтверджується глибоким та критичним аналізом фундаментальних наукових праць і зарубіжних джерел стосовно формування грошових потоків, їх класифікації та специфіки у сфері електронного бізнесу, оглядом та аналізом статистичних та аналітичних матеріалів щодо стану та

розвитку електронного бізнесу у світі і в Україні; розробленням інструментарію аналізу грошових потоків у електронному бізнесі; використанням широкого спектру загальнонаукових і спеціальних методів дослідження; адекватним підбором та аналізом значного масиву даних внутрішнього обліку та статистики електронних магазинів, що формують вибірку дослідження; успішною апробацією теоретико-прикладних розробок на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, їх дискусійним обговоренням за результатами виступів на наукових семінарах, а також результативним впровадженням у діяльність електронного бізнесу, що функціонує в Україні.

Отримані результати дисертаційного дослідження характеризуються науковою новизною та високим рівнем практичної значимості. Вони придатні для подальшого використання на існуючих підприємствах, що займаються електронною комерцією та на підприємствах, та використовують Інтернет-магазини для збільшення обсягів збуту та просування своїх товарів та послуг на ринок.

3. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Дисертаційна робота Костюк-Пукаляк О.М. складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено до 154 сторінках, загальний обсяг роботи складає 218 сторінок. Робота містить 44 таблиці та 33 рисунки, список використаних джерел із 177 найменувань, 12 додатків та повністю відповідає існуючим вимогам МОН України.

У першому розділі "Теоретико-прикладні засади формування грошових потоків електронного бізнесу" розглядається понятійно-категоріальний апарат грошових потоків, визначається класифікація грошових потоків та специфіка їх формування в умовах електронного бізнесу. У розділі також наведений категорійний апарат електронного бізнесу та нормативне правове регулювання

діяльності електронних магазинів. Розроблені засади формування інформаційного забезпечення аналізування та оцінювання грошових потоків електронного бізнесу, зокрема визначено порядок формування грошових надходжень та витрачання на підтримку та розвиток сайту відповідно до вимог національних стандартів бухгалтерського обліку. У даному розділі розглянуті зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на формування грошових потоків.

У другому розділі аналізування грошових потоків електронного бізнесу розглядається інструментарій аналізування грошових потоків, який розроблений на основі світового досвіду. Обґрунтовано значення показника вільного грошового потоку та запропоновано метод його розрахунку для підприємств, що займаються електронним бізнесом в Україні. В роботі запропоновано використання чотирьох ключових показників, зокрема операційного грошового потоку, чистого грошового потоку, вільного грошового потоку та чистого вільного грошового потоку як базових для розрахунків показників рентабельності, ліквідності та ефективності інвестицій на підприємствах електронної комерції. Запропоновано поняття квадрату інтересів у грошовому потоці, яке передбачає використання кожного із зазначених чотирьох показників грошових потоків для здійснення аналізу діяльності підприємства в залежності від життєвого циклу та потреб замовників фінансового аналізу.

Третій розділ розвиток інструментарію оцінювання грошових потоків електронного бізнесу відображає теоретичні та практичні підходи оцінювання впливу чинників на грошові потоки електронного магазину. Визначенні основні зовнішні чинники, які впливають на відвідуваність електронного магазину а також внутрішні чинники, які впливають на прийняття рішення про здійснення покупки тобто - на кількість покупців. В роботі розроблено економіко-математичну модель впливу внутрішніх чинників на вільний грошовий потік. В даному розділі також запропоновано метод оцінювання грошових потоків електронного бізнесу.

4. НАУКОВА НОВИЗНА ПОЛОЖЕНЬ, ВИСНОВКІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Ознайомлення зі змістом дисертації Костюк-Пукаляк О.М., викладеними у її дисертаційній роботі, дало можливість встановити ключові положення, які характеризують наукову новизну отриманих здобувачкою результатів, а саме:

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному вирішенні науково-прикладного завдання розроблення теоретичних положень і методів аналізування та оцінювання грошових потоків електронного бізнесу:

удосконалено:

– понятійно-категорійний апарат грошових потоків (с.23), класифікацію грошових потоків (с.29,175) та визначення специфіки формування грошового потоку електронного бізнесу (30, 39, 44);

– метод оцінювання впливу зовнішніх чинників на грошові потоки з урахуванням специфіки функціонування електронного бізнесу (с.113-117), що в результаті дало змогу вдосконалити інструментарій оцінювання ефективності та віддачі робіт з розвитку електронного магазину (с.139);

– метод оцінювання впливу внутрішніх чинників на грошові потоки електронного бізнесу (с.121-123);

– методологічний інструментарій оцінювання доцільності інвестування у розвиток електронних магазинів на основі вільного грошового потоку, а саме: розроблено економіко-математичну модель, що дозволяє визначити вплив реклами, зміни рівня конверсії відвідувачів у покупців, розмір середнього чеку та маржі на вільний грошовий потік електронного магазину (с.128-136);

отримали подальший розвиток:

– методологічний інструментарій оцінювання грошових потоків на основі квадранту інтересів замовників фінансового аналізу у грошових потоках електронного бізнесу (с.93);

– фінансові та обліково-економічні засади формування грошових потоків електронного бізнесу, а саме: визначений порядок нарахування витрат на підтримку та розвиток сайту із врахуванням міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку (с.39-41); визначений порядок формування

доходів від реалізації товарів (робіт чи послуг) та вхідного грошового потоку електронного бізнесу відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку (с.37);

– метод визначення показника вільного грошового потоку, в якому враховуються умови електронного бізнесу в Україні (с.69).

Перелічені результати характеризуються високим рівнем наукової новизни, що свідчить про здатність дисертантки до проведення плідних наукових досліджень та про її належну ерудованість у всьому колі питань проведеного дослідження.

5. ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретична цінність результатів дослідження дисертаційної роботи полягає у тому, що вони дають можливість підвищити глибину розуміння закономірності формування грошових потоків електронної комерції під впливом різних чинників, в той час як практична цінність результатів дослідження полягає у розробленні практичних рекомендацій, які можна впроваджувати не тільки на базі електронних магазинів що формують область дослідження, але і на інших підприємствах, що займаються електронною комерцією.

Практичні дослідження проводяться на базі п'яти електронних магазинів: intellect-nova.com, poglyad.com, magistr.in.ua, contentbooking.com.ua, logaster.com, що займаються реалізацією цифрових товарів в Україні та за кордоном. Положення дисертаційної роботи впроваджені на: ПП "Інтелект-Нова" при побудові стратегії розвитку електронних магазинів та удосконаленні аналізування діяльності компанії (довідка №3 від 24.08.2019р.); ТзОВ "Закупівлі:ЮА" для удосконалення аналізування діяльності тендерного майданчику "Zakupki.UA", що акредитований у системі "Prozorro" (довідка №0503 від 22.08.2019р.).

6. ПОВНОТА ВІДОБРАЖЕННЯ НАУКОВИХ ПОЛОЖЕНЬ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЯХ

Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднено у вітчизняних наукових фахових виданнях (5 статей), наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які віднесені до міжнародних наукометричних баз даних (1 стаття - Web of Science, 1 стаття Index Copernicus), обговорено та схвалено на закордонних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: "International Scientific Conference Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings" (Le Mans, France, November 17th., 2017), "Фінансовий ринок: інституції та інструменти" (м.Львів, 3–6 червня 2018 р.), "Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні" (м. Львів, 17-20 квітня 2018 р.), "Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства" (м. Львів, 18-19 квітня 2019 р.), "Стабільність національної економіки: проблеми та шляхи забезпечення" (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.), а також на наукових семінарах кафедри фінансів Національного університету "Львівська політехніка".

Кількість друкованих робіт за темою дисертації та їх обсяг відповідають вимогам щодо публікації основного змісту дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

7. ВІДПОВІДНІСТЬ ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ ПРОФІЛЮ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Тема дисертаційної роботи, її зміст, об'єкт та предмет виконаного дослідження відповідають спеціальності 072 – фінанси, банківська справа та страхування галузі знань 07 – управління та адміністрування.

8. ЗАУВАЖЕННЯ ДО ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ТА ДИСКУСІЙНІ ПОЛОЖЕННЯ

Позитивно оцінюючи отримані Костюк-Пукаляк О.М. результати виконаного нею дослідження, підкреслюючи їх наукову та практичну цінність, водночас слід вказати на такі недоліки та зауваження дискусійного характеру:

1. Автором на стор. 27-30 проведено ідентифікацію грошових потоків електронного бізнесу (табл. 1.3), однак, як слідує з подальшої характеристики цих потоків вони не відрізняються від стандартного тлумачення змісту грошових потоків для будь-якого іншого традиційного підприємства. На нашу думку, доцільно було б кожен з грошових потоків розглянути з точки зору особливостей їх формування саме виходячи зі специфіки електронного бізнесу. Нижче (С. 31-33, 38-40) подані автором специфічні грошові потоки електронного бізнесу певним чином нівелюють цей недолік, однак все ж таки комплексний їх розгляд був би більш показовим та дозволяв би створити узагальнене бачення формування та розподілу грошових потоків електронного бізнесу.

2. В дослідженні розкривається питання впливу зовнішніх чинників на грошові потоки електронного бізнесу (С. 49-50), однак цілому пласту чинників, зокрема розвитку технологій продажів, Інтернет-технологій, особливостям функціонування цифрових платформ, законодавчому регуляторні аспекти автором не приділено належної уваги та не внесено до факторів впливу. При цьому слід враховувати, що саме технологічні можливості та інтегрованість бізнесу до таких технологічних рішень є суттєвим впливовим фактором його подальшого розвитку. Крім того, неврегульованість деяких аспектів електронного бізнесу на законодавчому вітчизняному та міжнародному рівнях провокує виникнення певних видів ризиків, які опосередковано чи напряду впливають на діяльність як самого бізнесу, так і галузі в цілому. Тому, вважаємо, що перелік та ідентифікація зовнішніх чинників потребує доповнення.

3. Проведена автором ідентифікація внутрішніх чинників впливу на грошові потоки електронного бізнесу (С. 51-55) значно виграла б, якби механізм функціонування електронного магазину розглядався як система масового обслуговування, оскільки, як свідчать існуючі дослідження, для більшості клієнтів особливо кінцевих споживачів критичним є саме ті показники, які властиві системам масового обслуговування, зокрема: час очікування замовлення у черзі, час на обробку замовлення, час на прийняття замовлення, тощо. Відповідно, ці показники напряду впливають на зазначені автором показники конверсія продажів (ф. 1.3), кількість відвідувачів електронного магазину, розмір середнього чеку (ф. 1.4).

4. В роботі проводиться аналіз світового рейтингу компаній за найбільшим вільним грошовим потоком за даними 2020 р. (С. 70-72). При цьому робиться висновок щодо вільного грошового потоку компаній, який, як зазначає автор, є особливо важливим, оскільки саме від того, скільки вкладається коштів у розвиток сайту, залежить його майбутня можливість генерування грошових потоків. Слід констатувати, що, по-перше, доцільно було б даний аналіз робити з урахуванням рівня ризику компаній, який відображається у їх β -коефіцієнті, що дозволило б зробити більш ґрунтовні висновки щодо вільного грошового потоку. По-друге, твердження про те, що майбутня можливість генерування грошових потоків електронного бізнесу визначається інвестиціями у розвиток сайту є сумнівним, оскільки наведений перелік компаній не є електронними магазинами, а є інноваційним високотехнологічними компаніями, які не можуть порівнюватись з пересічним інтернет-магазином. Тому доречно було навести аналіз саме інтернет-магазинів, зазначивши частку грошового потоку у загальному потоці, яка спрямовується саме на розвиток сайту, а не на побудову логістичної системи, просування магазину та його товарів, та інші цілі.

5. Автор ґрунтовно та докладно висвітлює вітчизняний та зарубіжний досвід оцінки грошових потоків електронного бізнесу (п. 2.3, С. 97-104), однак, в чому полягає специфіка оцінки грошових потоків саме для електронного бізнесу, як встановити «вузькі місця» у формуванні грошових потоків саме з урахуванням

визначених автором особливостей функціонування електронного бізнесу залишається питанням, яке потребує подальшого опрацювання та кристалізації думки автора.

6. Потребує уточнення та деталізації наведені автором джерела отримання відвідувачів електронних магазинів та чинники, що впливають на них (С. 114, рис. 3.1). Наведена схема, нажаль, не відображає маркетингового (інструменти SMM, імідж, політика бренду, варіювання асортиментом, тощо) та цифрового (ліді, лінки, SEO, тощо) механізму залучення клієнтів, що, по-перше, не дає змогу в повній мірі оцінити ті дії та інструменти, які потребують фінансування, а, відповідно, й генерації вихідних грошових потоків електронного бізнесу; по-друге, не дозволяють адекватно оцінити ефективність використання таких інструментів, тобто ефективність та окупність інвестиційних грошових потоків, спрямованих саме на застосування цих інструментів. При цьому, у табл.3.1 хоча й подається залежність кількості відвідувачів сайту від його позицій у пошуковій видачі, однак не приділяється достатньо уваги, як зміниться відвідуваність сайту, при зміні його позицій у результатах пошуку, при використанні таргетованих лідів, ідентифікаторів PPC, інших пошукових систем крім Google.

7. Як свідчить досвід функціонування багатьох представників електронного бізнесу як в Україні, так і закордоном, відвідуваність сайту не є прямим показником продажів, а, тим більше, генерації вхідних грошових потоків. При цьому, сайт електронного магазину на сьогоднішній день потребує супроводу у соціальних мережах через відповідні бізнес-еккаунти, а також залучення чат-ботів через месенджери. В багатьох випадках клієнт з потенційного стає дійсним саме під час лінкового переходу з сайту у чат-бот з наступним супроводом покупки до самої оплати та отримання клієнтом товару. Тому, на наш погляд, в роботі доцільно було б, розглянути комплексний підхід до функціонування електронного бізнесу із застосуванням широкого спектру інструментів впливу, залучення та прив'язки клієнта до послуг та товарів певного бізнесу.

Однак, перелічені зауваження не зменшують наукової та практичної цінності виконаного дослідження, яке заслуговує на позитивної оцінки.

9. ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ПРО ДИСЕРТАЦІЙНУ РОБОТУ

Дисертація Костюк-Пукаляк О.М. на тему «Грошові потоки електронного бізнесу» виконана на високому науково-теоретичному рівні, а одержані у процесі дослідження результати характеризуються новизною, актуальністю та мають теоретичну і практичну цінність. В роботі узагальнено та вирішено наукове практичне завдання, яке полягає у концептуальному вирішенні науково прикладного завдання розроблення положень і методів аналізування та оцінювання грошових потоків електронного бізнесу. Дисертаційне дослідження є завершеною науково-дослідною роботою та відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, які висуваються до робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Усе вищевикладене дає можливість зробити висновок про те, що автор дисертаційної роботи Костюк-Пукаляк Оксана Михайлівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – фінанси, банківська справа та страхування (галузь знань 07 – управління та адміністрування).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічного аналізу і фінансів
Національний ТУ "Дніпровська політехніка"
Міністерства освіти і науки України

Ермошкіна О.В.

Підпис *Ермошкіна О.В.*
засвідчую:
вчений секретар
Вченої ради
Калюжнік Т.М.

